

Empatija, prosocijalno ponašanje i temperament djece vrtićke dobi

Kvaternik, Irena

Undergraduate thesis / Završni rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:137:065706>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-24**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI
FAKULTET ZA ODGOJNE I OBRAZOVNE ZNANOSTI

Irena Kvaternik

EMPATIJA, PROSOCIJALNO PONAŠANJE I TEMPERAMENT DJECE VRTIČKE
DOBI

Završni rad

Pula, 2019.

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI
FAKULTET ZA ODGOJNE I OBRAZOVNE ZNANOSTI

Irena Kvaternik

EMPATIJA, PROSOCIJALNO PONAŠANJE I TEMPERAMENT DJECE VRTIĆKE
DOBI

Završni rad

JMBAG: 0115059770

Studijski smjer: Preddiplomski stručni studij predškolski odgoj

Predmet: Trening socijalnih vještina

Znanstveno područje: Društvene znanosti

Znanstveno polje: Psihologija

Znanstvena grana: Razvojna psihologija

Mentor: Đeni Zuliani, v.pred.

Pula, 2019.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisani _____, kandidat za prvostupnika _____ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

U Puli, _____, _____ godine

IZJAVA o korištenju autorskog djela

Ja, _____ dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom _____

_____ koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, _____

Potpis

SADRŽAJ

UVOD	6
1. EMPATIJA	7
1.1 Razvoj empatije.....	2
1.2 Empatija u odgoju	3
1.3 Razvijanje empatijskih sposobnosti.....	5
2. PROSOCIJALNOST	7
2.1 Razvijanje prosocijalnog ponašanja	7
2.2 Uloga odgojitelja.....	9
3. DJEČJI TEMPERAMENT	11
3.1 Struktura i mjerenje temperamenta	11
3.2 Stabilnost temperamenta	13
3.3 Uloga roditelja	14
3.4 Odnos između empatije, prosocijalnosti i temperamenta	15
4. ISTRAŽIVANJE EMPATIJE, PROSOCIJALNOSTI I TEMPERAMENTA.....	Error!
Bookmark not defined.	
4.1 Cilj, problemi i hipoteze istraživanja	17
4.2 Metode i ispitanici.....	18
4.3 Ispitanici	19
4.4 Rezultati istraživanja	19
4.5 Rasprava.....	24
ZAKLJUČAK.....	26
LITERATURA	27
TABLICE I SLIKE	30
SAŽETAK	31
SUMMARY	32

UVOD

Empatija je urođena sposobnost koju treba razvijati. Dojenčad treba naučiti, kroz interakciju, kako prepoznati i upravljati emocijama kako bi mogla napredovati i emocionalno se razvijati. S vremenom će takav odnos prerasti u sposobnost ostvarivanja intimnijih odnosa s ljudima te će se povećati empatija. Djeca koja ne doživljavaju ovakvu interakciju s roditeljima imaju manje razvijenu svijest o vlastitim osjećajima, doživljavaju poteškoće u upravljanju emocijama i pate od nedostatka empatije. Prosocijalno ponašanje je dobrovoljno ponašanje namijenjeno dobrobiti drugog. Dakle, uključuje ponašanja poput pomaganja, dijeljenja ili pružanja udobnosti drugome. Prosocijalno ponašanje vidljivo je kod male djece, ali se s godinama mijenja u učestalosti i u izražavanju. Temperament je stil ponašanja djeteta. Određuje kako djeca reagiraju na situacije te kako izražavaju i reguliraju svoje emocije. Temperament je način na koji djeca reagiraju na svijet.

Tema ovog završnog rada je empatija, prosocijalno ponašanje i temperament djece predškolske dobi. Rad se sastoji od četiriju poglavlja, od kojih prvo opisuje karakteristike empatije, kako se i na koji način putem pravilnog odgoja može razviti empatičnost, drugo poglavlje opisuje prosocijalno ponašanje, razvijanje prosocijalnih vještina i ulogu odgojitelja u predškolskim ustanovama u razvoju prosocijalnih vještina, treće poglavlje opisuje karakteristike dječjeg temperamenta, a u posljednjem je poglavlju prikazano istraživanje provedeno u predškolskim ustanovama.

1. EMPATIJA

Za razliku od inteligencije i fizičke privlačnosti, koja uvelike ovisi o genetici, empatija je vještina koju djeca uče (Kutner, 2018.).

Empatija je ljudska osobina važna u svakom aspektu života. Empatija je složena društvena pojava koja se u širem smislu odnosi na sposobnost razumijevanja i dijeljenja osjećaja druge osobe (Ratka, 2018.).

Djeca koja su empatična imaju tendenciju boljeg napredovanja u školi i u društvenim situacijama. Djecu i tinejdžere koji imaju vještine suosjećanja, vršnjaci gledaju kao svoje vođe. Najbolji učitelji te vještine su roditelji djece (Kutner, 2018.).

Jedna od definicija empatije kaže da je empatija sposobnost razumijevanja druge osobe, njezinih osjećaja i perspektiva te korištenje tog razumijevanja za vođenje postupaka prema drugima (Krznarić, 2012.).

Način na koji slušamo neku drugu osobu i stupanj naše osjetljivosti na neverbalne i verbalne podražaje otkriva našu empatičnost (Bratanić, 2002.).

Znakovi empatijske zabrinutosti kod djece dokumentirani su već od osam do deset mjeseci starosti. Smatra se da djeca, koja se empatičnosti uče rano u svom razvoju, postaju odrasli koji se prema drugima odnose ljubazno, s poštovanjem i razumijevanjem. Empatična djeca mogu postati empatični roditelji, supružnici suradnici i prijatelji (Brown, 2018.).

Empatija uključuje sposobnost prepoznavanja različitih emocija, zauzimanje tuđe emocionalne perspektive i suosjećanja s tom osobom (Berk, 2015.).

Dva osnovna oblika empatije, koja su identificirana i istražena, su kognitivna empatija i emocionalna empatija (poznata i kao učinkovita empatija). U tablici 1. prikazane su osnovne razlike između kognitivne i emocionalne empatije (Gans, 2019.).

Tablica 1. Razlike između kognitivne i emocionalne empatije

Kognitivna empatija	Emocionalna empatija
zauzimanje perspektive druge osobe	dijeljenje emocionalnog iskustva
zamišljanje kako je to „u cipelama druge osobe“	osjećaj nevolje kao odgovor na nečiju bol
razumijevanje nečijih osjećaja	osjećaj spremnosti pomoći nekome

1.1. Razvoj empatije

Empatija ima korijene u ranom razvoju. Novorođenčad je sklona plakati kada plače neka druga beba. Kako se razvija samosvijest, djeca u dobi od oko 2 godine počinju empatizirati (Berk, 2015.).

Tipični dvogodišnjak može prepoznati osobu koja je u nevolji i može ponuditi pomoć. Međutim, pomoć može biti neprimjerena. Dvogodišnjak će najvjerojatnije nuditi pomoć na temelju vlastitih potreba, a ne potreba osobe koja je u nevolji. Na primjer, može ponuditi svoju bočicu ili medvjedića kao utjehu starijem djetetu ili odrasloj osobi. Dijete će možda htjeti pomoći, ali može mu nedostajati potrebnog znanja, vještina ili uvida u odgovarajuće pomoćno ponašanje (Hoffman, 1987.).

Tek kad dijete napuni šest ili sedam godina, postane kognitivno sposobno "hodati u tuđim cipelama". Hoffman ovo naziva ulogom pozornice i teoretizira da sposobnost zauzimanja perspektive druge osobe rezultira sve prikladnijim pomaganjem u ponašanju.

Tek kada dijete postane adolescent, ono počne razmišljati dovoljno apstraktno da bi moglo suosjećati sa skupinama pojedinaca, poput beskućnika ili potlačenih. Hoffman označava ovu fazu sveobuhvatnom empatijom i objašnjava da smo upravo u tom trenutku prvi shvatili kako međusobna povezanost životnih iskustava može obojiti stavove, osjećaje i ponašanje.

Odgajatelji u ranom djetinjstvu mogu pospješiti djetetov razvoj empatije koristeći različite strategije tijekom redovnih dnevnih aktivnosti (Crosser, 2008.):

- **Model brižnog ponašanja** - Jedan od najboljih načina za promicanje empatije je modeliranje empatične brige; razgovaranje o svojim osjećajima za druge i o tome kako dijeliti njihove radosti, tuge ili bolove.
- **Nazivi emocije** - Pomaganje djeci da daju imena svojim emocijama. Većina predškolaca može koristiti izraze sretan i tužan.
- **Tumačiti emocije** - Kao aktivnost u krugu u trajanju jednoga sata može se pozvati djecu da na velikim fotografijama ili slikama iz časopisa "čitaju" ili tumače emocije na licima ljudi.
- **Korisna ponašanja uloga u igri** - Dramatiziranje priče o određenim korisnim djelima. Razgovarajući i igrajući se kako pomoći, djeca uče vještine i stječu uvid u odgovarajuću pomoć. U isto vrijeme, oni uče zauzimati različite perspektive.

1.2. Empatija u odgoju

Dječje usvajanje emocionalnog izražavanja, prepoznavanja i razumijevanja emocija pod utjecajem je pravila i norma emocionalnog ponašanja kulture u kojoj se dijete razvija, a uči se vrlo rano u djetinjstvu (Brajša - Žganec, 2003.).

Roditelji već od djetetovog rođenja svojim pristupom razvijaju empatiju kod djece i to na način da pružaju i pokazuju (Durrant, 2014.):

- emocionalnu sigurnost
- bezuvjetnu ljubav
- verbalnu i fizičku naklonost
- poštovanje prema djetetovom razvojnem nivou
- osjetljivost prema djetetovim potrebama
- empatiju prema djetetovim osjećajima
- da su voljena čak i onda kad naprave nešto pogrešno
- tako što im čitaju
- tako što ih tješe kad su povrijeđena i uplašena
- tako što ih slušaju
- tako što ih pohvale
- tako što im pružaju podršku kad se suočavaju s izazovima

- tako što im kažu da vjeruju u njih.

Roditeljska briga, njihov način i pristup prema djetetu svakako je čvrst temelj za odrastanje empatičnog djeteta koje će, na temelju obrazaca ponašanja svojih roditelja, moći usvojiti kvalitetne navike ponašanja prema svojim vršnjacima. Uz empatične roditelje, zdravo i sigurno okruženje, dijete će razviti samopouzdanje, vjeru u sebe i svijet oko sebe te će na taj način moći lako pokazati svoje emocije prema vršnjacima, bez suzdržavanja zbog vlastite nesigurnosti i straha.

Uz svakodnevno poticanje i razgovaranje s djetetom također postoje načini kako roditelji usađuju djetetu red i strukturu, a to su (Durrant, 2014.):

- pripremanje za teške situacije tako da im se govori što očekivati i kako se s tim mogu nositi
- razgovaranje s djecom o pravilima i slušanje njihovog mišljenja
- pomaganje djeci da pronađu načine kako ispraviti svoje greške da bi tako naučila
- pravednost i fleksibilnost; kontroliranje ljutnje
- učenje o posljedicama koje njihovi postupci imaju na druge ljude
- pružanje informacija koje omogućuju donošenje dobrih odluka
- često razgovaranje s djecom
- izbjegavanje prijetnji da će ih udariti, da ih više neće voljeti, da će im doći čudovišta i svim onim što djecu plaši
- ponašanje prema djeci kao pozitivan uzor i savjetnik.

Ovo su neki od načina kojima roditelji uče djecu kako da se slažu s drugima, da pokazuju vlastite emocije, a da se toga ne srame, da iskazuju empatiju prema drugima, da rješavaju sukobe na nenasilan način i da znaju napraviti ispravnu stvar i kada roditelji nisu pored njih.

1.3. Razvijanje empatijskih sposobnosti

Empatija je u današnje vrijeme važna sastavnica ljudske dobrobiti. Pomaže uspostaviti ljudske odnose koji našem životu daju smisao i širi naš mentalni krajolik kako bismo stekli novu perspektivu o svijetu i vlastitom životu (Krnarić, 2014.).

Razvijanje empatijskih sposobnosti iziskuje poimanje stvarnosti, toga tko jesmo. Iako su prve godine života vrijeme intenzivnog ustrojavanja mreža u našem mozgu, nedvojbeno je idalje moguće razvijati empatiju i u odrasloj dobi, samo postaje malo teže jer smo razvili uobičajene načine reagiranja, razmišljanja i ponašanja koji su otporni na primjenu naše empatijske mašte (Krnarić, 2014.).

Četiri prepreke empatiji:

- predrasude
- autoritet
- udaljenost
- poricanje.

Šest navika iznimno empatičnih ljudi (Krnarić, 2014.):

- mijenjanje naših mentalnih okvira kako bismo uvidjeli da je empatija u srži ljudske prirode i da ju je moguće proširiti na cijeli život
- svjesno ulaganje truda u ulaženje u tuđu kožu, uključujući i naše „neprijatelje“, kako bismo uvažili njihovu ljudskost, individualnost i perspektive
- istraživanje života i kultura različitih od naših, putem izravnog uranjanja, empatijskog putovanja i društvene suradnje
- njegovanje radoznalosti usmjerene neznancima te skidanja emocionalnih maski
- ulaženje u um drugih ljudi uz pomoć likovne umjetnosti, književnosti, filma
- poticanje empatije masovnih razmjera radi uspostavljanja društvene promjene i širenje naših vještina empatije kako bi obuhvatile svijet prirode.

Vrlo je važno da se dijete druži s drugom djecom koja su različita od njega jer će tako naučiti poštivati različitost i tuđe osjećaje, stoga je važno da roditelji svakodnevno izražavaju vlastitu empatiju i to na način da (Greenspan, 2009.):

- suosjećaju sa svojim djetetom
- dozvole djetetu da izrazi svoje osjećaje
- iskazuju vlastite osjećaje
- zainteresiraju dijete za osjećaje drugih
- budu uzor djetetu
- slušaju dijete pažljivo kako bi ono moglo slušati druge
- potiču ga da bude na usluzi drugima kojima je potrebna pomoć
- provode vrijeme sa životinjama
- pohvale darežljivo i nesebično ponašanje
- čitaju slikovnice i knjige.

2. PROSOCIJALNOST

Prosocijalno ponašanje je dobrovoljno ponašanje namijenjeno dobrobiti drugog. Dakle, uključuje ponašanja poput pomaganja, dijeljenja ili pružanja udobnosti drugome (Eisenberg, Mussen, 1989.). Prosocijalno ponašanje povezano je s pozitivnim vještinama socijalne interakcije, pozitivnim self-konceptom, pozitivnim odnosima s vršnjacima, prihvatanjem vršnjaka, sposobnošću djece da dobrovoljno djeluju na pozitivan, koristan i suradnički način (Panepinto, 2018.).

2.1. Razvijanje prosocijalnog ponašanja

Prosocijalno ponašanje različitih vrsta pojavljuje se u drugoj godini života, dok dojenčad između 12. i 24. mjeseca života pomaže, tješi, dijeli i surađuju s drugima. Djeca spontano dijele informacije s odraslima do 12 mjeseci starosti, spontano dijele hranu i igračke od 12. do 24. mjeseca starosti (Brownell, 2013.).

Prosocijalna djeca i odrasli skloni su suosjećanju s drugima. Oni također imaju veću vjerojatnost da će razumjeti tuđe misli i osjećaje i pokušati zauzeti tuđu perspektivu. Pored toga, ljudi koji imaju tendenciju pomaganja drugima, često se drže drugih orijentiranih vrijednosti (npr. vrednuju dobrobit drugih) i skloni su dodijeliti odgovornost za radnje poput pomaganja sebi. Prosocijalna djeca imaju tendenciju da budu pozitivna u svom emocionalnom izražavanju, društveno kompetentna, dobro prilagođena, dobro regulirana i imaju pozitivan samo-koncept (Eisenberg, Mussen, 1989.).

Druga godina života razdoblje je u kojem prosocijalno reagiranje zaista procvjeta. Djeca postaju sposobna zaključiti i procijeniti tuđe potrebe, želje i emocionalna stanja iz sve apstraktnijih informacija i sve ih se više motivira da interveniraju u tuđim nesretnim okolnostima kako bi im pomogla ostvariti ono što žele i ublažiti njihova negativna unutarnja stanja. Istovremeno, postoje i individualne razlike u sklonosti male djece prema prosocijalnosti i jasna ograničenja u njihovoj motivaciji i sposobnosti uključivanja u prosocijalno djelovanje (Brownell, 2013.).

Šest načina za promicanje prosocijalnog ponašanja za roditelje (Panepinto, 2018.):

- dati djeci jasna pravila i očekivanja o ponašanju - Važno je objasniti razloge socijalnih pravila i razjasniti „uzrok i posljedicu“ dječjih izbora i radnji.
- Djeca trebaju osjetiti roditeljsku pohvalu i odobravanje prosocijalnog ponašanja u roditeljskom tonu i izrazu.
- primijetiti i označiti kada se dijete bavi prosocijalnim ponašanjem - Kratke jednostavne fraze poput „bili ste od pomoći“, „ljubazni ste prema...“ pojačavaju i šalju poruku da su radnje važne. Postupak zahtijeva praksu i dosljednost tijekom vremena.
- Dobrovoljna priroda prosocijalnog ponašanja zahtijeva od djeteta da ima dosljedne modele i iskustva kako bi naučilo i internaliziralo važnost i koristi tih akcija. Dijete stalno promatra, stoga mu je potrebno pokazati kako se ponašati i donositi odluke.
- odgovarajuća i empatična skrb
- izbjegavati programe i sadržaje koji podržavaju nasilno ili antisocijalno ponašanje - Na zaslonima koji su prisutni u okruženju potrebno je za djecu birati programe s prosocijalnim temama prijateljstva, istraživanjima, rješavanjem problema i suradnjom.

Da bi razvilo prosocijalno ponašanje, dijete mora razviti kognitivne kompetencije, emocionalne kompetencije i specifične vještine (Marion, 2003.):

- kognitivna sposobnost prepoznavanja sebe kao sposobnog da se stvari dogode
- emocionalna sposobnost suosjećanja s drugom osobom
- sposobnost izvođenja određene vještine.

Prosocijalna ponašanja omogućuju djetetu uspješnu i primjerenu interakciju s odraslima i djecom. Interakcija bi trebala biti korisna za jednu, drugu ili obje uključene strane. Dječja tendencija da pomaže, dijeli i spontano nudi emocionalnu podršku predviđa uspješnu školsku karijeru i suzbija agresiju i depresiju.

Prosocijalna ponašanja mogu se grupirati u tri različite kategorije (Marion, 2003.):

- dijeljenje (dijeljenje ili darivanje)
- pomaganje (djela dobrote, spašavanje, uklanjanje nevolje)
- suradnja (zajednički rad na postizanju cilja)

Pozitivne roditeljske kvalitete izražene su roditeljskom tendencijom pokazivanja naklonosti i podrške prema svojoj djeci (roditeljska toplina) te da iskažu interes i susretljivost s potrebama svoje djece (roditeljska uključenost). Roditeljska toplina i uključenost mogu biti povezane s razvojem prosocijalnog ponašanja djece na više načina. Topli i uključeni roditelji pružaju djeci osjećaj sigurnosti, povjerenja i zaštite koji pojačavaju dječji osjećaj pripadnosti i povezanosti s drugima, istovremeno smanjujući vlastitu zabrinutost (Hoffman, 2000.).

Roditeljske akcije zahtijevaju stalne napore u reguliranju dječje interakcije s drugima koristeći objašnjenja o standardima ponašanja, nudeći razloge za njih, osiguravajući socijalne sankcije za ona ponašanja koja mogu naštetiti drugima te odobravanje ili promoviranje pozitivnih ponašanja. U početku djeca uče regulirati svoje ponašanje na temelju predviđenih socijalnih posljedica (npr. vanjske regulacije), ali same socijalne sankcije ne jamče unutarnju regulaciju (Bornstein i sur., 2008.).

2.2. Uloga odgojitelja

Uloga odgojitelja je da olakša i potakne prosocijalno ponašanje, pruži aktivnosti koje potiču odgovarajuće vještine, pruža potrebnu pomoć i razvija društvenu mrežu koja podržava djecu u njihovim naporima. Odgojitelji moraju osigurati aktivnosti koje djeci pomažu prepoznavanje različitih socijalnih vještina i trebaju im pomoći shvatiti zašto je vještina potrebna (Johnson i sur., 2000.).

Odgojitelji mogu olakšati pozitivne interakcije s djecom korištenjem različitih strategija. Te strategije uključuju (Johnson i sur., 2000.):

- naglašavanje suradnje, a ne natjecanja
- podučavanje igara koje naglašavaju suradnju i rješavanje sukoba
- postavljanje prostora u sobi dnevnog boravka i materijala za olakšavanje igranja u suradnji
- korištenje literature za jačanje empatije i brige
- poticanje socijalne interakcije između djece različitih sposobnosti, bilo socijalnih, emocionalnih ili fizičkih
- uređenje domaćinskog područja tako da uključuje kuću za lutke s ljudima različitih kultura
- pružanje dugih vrpca u području glazbe kako bi se djeca mogla okupiti u plesu kako bi se izrazila
- kuharsko iskustvo pripremanja muffina i njihovog dijeljenja
- prikaz dječjeg rada u prostoru na njihovoj razini.

Odgojitelji trebaju pomoći djeci razviti pregovaračke vještine potrebne za rješavanje konfliktnih situacija (Marion, 2003.):

- prepoznavanje i definiranje sukoba
- pozvanje djece da sudjeluju u rješavanju problema
- zajednički rad na iznalaženju mogućih rješenja
- ispitivanje koliko dobro može funkcionirati svaka ideja
- pomoć djeci koja planiraju implementirati rješenje
- praćenje postupka u svrhu procjene kako je rješenje funkcioniralo.

3. DJEČJI TEMPERAMENT

Djeca pokazuju različite vrste stava dok se druže s drugim ljudima i istražuju svijet. Dječji temperament, u psihologiji, uključuje mnoge aspekte djetetove ličnosti što dovodi do formiranja stavova i ponašanja. Razumijevanje djetetovog temperamenta presudno je u roditeljstvu i vođenju djeteta kroz cijeli život.

Dva teoretičara, Thomas i Chess, intenzivno su istraživali dječji temperament u kasnim sedamdesetim godinama 20. st. Prema njihovoj teoriji, svako je novorođenče različito i jedinstveno u načinu na koji reagira na svoje okruženje, a ovaj obrazac reagiranja je urođen, nesuđen i prisutan od rođenja. I svaki je roditelj jedinstven u svojoj osobnosti. Često dobro raspoloženje ili kompatibilnost između temperamenta kod beba i osobnosti njegovatelja utječe na kvalitetu odnosa djeteta i njegovatelja (Sincero, 2012.).

Kada opisujemo jednu osobu kao veselu, drugu kao aktivnu i energičnu, a treću kao smirenu, opreznu, upornu ili sklonu ljutim ispadima, riječ je o temperamentu, odnosno stabilnim individualnim razlikama (Berk, 2015.).

Postoje tri tipa djece (Berk, 2015.):

- dijete lakog temperamenta - u dojenačkoj dobi brzo uspostavlja pravilne dnevne ritmove, općenito je veselo i lako se prilagođava novim iskustvima
- dijete teškog temperamenta - ima nepravilne dnevne ritmove, sporo se prilagođava novim iskustvima i sklono je reagirati negativno i intenzivno
- suzdržano dijete - negativno, pokazuje blage, suzdržane reakcije na okolinske podražaje, negativnog je raspoloženja i sporo se prilagođava novim iskustvima.

3.1. Struktura i mjerenje temperamenta

Kako bismo razumjeli dječji temperament, Thomas i Chess identificirali su devet ponašanja kod djece (Sincero, 2012.):

1. **AKTIVNOST** - Odnosi se na fizičku energiju djeteta. Dijete je možda vrlo aktivno i stalno se kreće, dok se drugo dijete može ponašati, opušteno i radije sjedi dok ne trči. Prvo dijete može biti sportski orijentirano, dok je drugo dijete više usmjereno na fine motoričke aktivnosti poput skiciranja i čitanja.
2. **PRAVILNOST ILI RITMIČNOST** - Odnosi se na to ima li dijete rutine ili je nasumično u pogledu bioloških funkcija. Ako se dijete uvijek probudi u 7 sati ujutro i želi jesti u 11 sati, možda će htjeti da se to odvija na rutinski način, dok dijete koje se budi u različito vrijeme može aktivnosti raditi nasumično.
3. **POČETNA REAKCIJA** - Glavno je pitanje: „Oklijeva li dijete prići drugim ljudima ili stvarima ili je hrabro i suočava se s njima bez razmišljanja?“
4. **PRILAGODLJIVOST** – Prilagođava li se dijete lako novim stvarima ili promjenama u svom okruženju ili se opire takvim promjenama?
5. **INTENZITET** - Kada se procjenjuje intenzitet, postavlja se pitanje: "Je li dijete mirno tijekom određene situacije ili postaje intenzivno (npr. uzbuđeno)?"
6. **RASPOLOŽENJE** – Promatra se djetetov odgovor na ugodan ili neugodan događaj ili stvar.
7. **DISTRAKTIBILNOST** – Kolika je vjerojatnost da će dijete biti ometano ili ga neće ometati druge stvari u njegovom okruženju.
8. **UPORNOST I RASPON PAŽNJE** - Postavlja se pitanje: „Gubi li dijete lako interes za obavljanje aktivnosti ili je dovoljno strpljivo da je dovrši?“
9. **OSJETLJIVOST** - Odnosi se na djetetovu toleranciju prema promjenama u svom okruženju. Na primjer, osjetljivo dijete može biti ometano kada njegova majka uključi radio, dok je manje osjetljivo dijete sposobno nastaviti svoj zadatak.

Temperament se često procjenjuje intervjuima ili upitnicima koji se daju roditeljima. Koriste se i procjene ponašanja koje daju pedijatri, odgojitelji i drugi koji poznaju dijete. Već prije rođenja roditelji imaju očekivanja o tome kakav će biti temperament dojenčeta, što kasnije utječe na njihove izvještaje. Majke koje su anksiozne ili depresivne imaju tendenciju vidjeti svoje bebe kao djecu teškog temperamenta (Berk, 2014.).

Kad roditelji shvate kako njihovo dijete reagira na određene situacije, nauče predvidjeti probleme koji mogu predstavljati poteškoće za njihovo dijete. Oni mogu pripremiti dijete za situaciju ili u drugim slučajevima mogu u potpunosti izbjeći potencijalno tešku situaciju.

3.2. Stabilnost temperamenta

Temperament je urođeni stil ponašanja pojedinca koji je, čini se, biološki određen. Tablica 2. u nastavku prikazuje crte temperamentnih osobina, koje se grupiraju u kombinacije kao dijete s „lakim“ temperamentom i dijete s „teškim“ temperamentom.

Tablica 2. Temperamentne osobine djeteta

Temperamentne osobine	LAGAN	TEŽAK
Razina aktivnosti (koliko je dijete obično aktivno)	niska	visoka
Opreznost (stupanj koncentracije i obraćanja pažnje kada dijete nije posebno zainteresirano)	niska	visoka
Intenzitet (koliko je dijete glasno)	nizak	visok
Regularnost (predvidljivost bioloških funkcija poput apetita i sna)	redovita	neregularna
Osjetni prag (koliko je dijete osjetljivo na fizičke podražaje: dodir, okus, miris, zvuk, svjetlost)	nizak	visok
Pristup/ povlačenje (karakteristični odgovori djeteta na novu situaciju ili strancima)	pristupačan	povlači se
Prilagodljivost (kako se dijete prilagođava prijelazima i promjenama poput prelaska na novu aktivnost)	dobra	siromašna
Upornost (tvrdoglavost, nemogućnost odustajanja)	niska	visoka
Raspoloženje (tendencija da svijet reagira prvenstveno na pozitivan ili negativan način)	pozitivno	negativno

Izvor: https://childdevelopmentinfo.com/childdevelopment/temperament_and_your_child/#gs.vwwik6

Razumijevanje dječjeg temperamenta prvi je korak ka jačanju njegovog samopoštovanja. Razumijevanje omogućuje osjetljivo dostavljanje pohvale u skladu s djetetovim urođenim tendencijama i pomaganje da se izgradi na tim osobinama na pozitivan način. Berk u svojoj knjizi Dječja razvojna psihologija navodi zašto temperament nije stabilan. Glavni razlog je što se sam temperament razvija s dobi. Između 2,5 i 3 godine djeca postaju značajno bolja u zadacima koji zahtijevaju kontrolu s naporom (poput čekanja nagrade, stišavanje glasa na šapat, uspjeha u igrama). Mnogi čimbenici utječu na to koliko dječji temperament ostaje stabilan, uključujući razvoj bioloških sustava koji čine temelj temperamenta, djetetovu sposobnost za kontrolu s naporom i uspjeh tih napora (Berk, 2015.).

3.3 Uloga roditelja

Jedan od načina na koji roditeljski stil utječe na socijalni i emocionalni razvoj djece jest oblikovanje emocionalne klime odnosa roditelj - dijete, koja se može generalizirati na druge društvene situacije. Dva takva široko proučena stila su autoritativno i autoritarno roditeljstvo. Ove stilove karakteriziraju izrazito različiti emocionalni tonovi u koje se roditelji upuštaju u interakciji sa svojom djecom (Guyer i sur., 2015.).

Autoritativno roditeljstvo karakterizira visoka razina emocionalne topline, podrške te prenošenje očekivanja na način koji je čvrst, demokratski i transparentan. Autoritarno roditeljstvo, nasuprot tome, karakterizira nedostatak emocionalne topline i podrške djetetu, netransparentno proglašavanje pravila i visoka razina kontrole. Budući da roditeljski stil postavlja afektivan ton u kojem dijete sazrijeva, može utjecati na djetetov odgovor na socijalne izazove. Ovo je posebno važan proces u adolescenciji s obzirom na pojačanu vidljivost odbacivanja i prihvatanja vršnjaka u toj razvojnoj fazi (Baumrind, 1991.).

Topla i podržavajuća klima koju pruža autoritativno roditeljstvo uvelike je povezana sa socijalnim koristima u adolescenciji, poput prihvatanja vršnjaka, socijalne kompetencije i vještine samoregulacije, dok neuspjeh u pronalaženju pozitivne emocionalne klime povezan s autoritarnim roditeljstvom štetno utječe na izgradnju nagrađivanja društvenih odnosa (Steinberg, 2001.).

Strategije roditeljstva za vrlo intenzivnu djecu (Steinberg, 2001.):

- omogućiti umirujuće aktivnosti poput tople kupke, masaže, igre s vodom, priče
- naučiti dijete da koristi time-out kao vrijeme za smirivanje, samo-isključenje
- izbjegavati da eskalirajući intenzitet djeteta izazove intenzivnu reakciju na njegovo ponašanje; pružanje smirenih, jasnih, kratkih povratnih informacija.

Strategije roditeljstva za djecu koja se sporo prilagođavaju:

- uspostavljanje jasne rutine
- pripremanje djeteta raspravljajući o planovima za dan kada se rutina mijenja
- priprema djeteta za prijelaze
- upozoravanje djeteta nekoliko minuta prije nego što dođe do prelaska s jedne na drugu aktivnost
- dopuštanje vremena za zatvaranje jedne aktivnosti prije nastavka sljedeće.

3.4. Odnos između empatije, prosocijalnosti i temperamenta

Postoji pozitivna povezanost između empatije i prosocijalnog ponašanja, iako empatija ne mora biti dosljedno povezana s prosocijalnim ponašanjem. Dijete uči izražavati emocije i razumjeti emocije drugih ljudi koji ga okružuju. Snaga tog međusobnog odnosa i razumijevanja ovisi i o djetetovu temperamentu koji je određen djetetovim biološkim predispozicijama (Oatley i Jenkins, 2003.).

Temperament se odnosi na osobine koje su prisutne i vidljive pri rođenju. Svako dijete ima jedinstvene potrebe koje roditelji moraju zadovoljiti da bi promovirali zdrav razvoj. Jedno dijete je možda osjetljivije i zahtijeva više pažnje i ljubavi kako bi uspjelo, dok se drugo može osjećati ugodno i zadovoljno s manje interakcije (McGhee, 2014.).

Međutim, određene karakteristike temperamenta povezane su s vjerojatnošću kasnijih problema u ponašanju. Istraživanja pokazuju da problematično ponašanje uglavnom spada u dvije kategorije: eksternalizirajuće (agresivno, razorno ili neposlušno) ili internalizirajuće (tjeskobno, depresivno ili povučeno). Obje vrste mogu otežati djetetov akademski i društveni učinak. Djeca s teškim temperamentima, koja

su odgajana u pozitivnom obiteljskom okruženju, imaju manje vjerojatnosti da će imati problema s ponašanjem od djece s teškim temperamentima koja žive u nefunkcionalnim obiteljima (McGhee, 2014.).

Čimbenici rizika u poremećajima ponašanja kod djece: ¹

- Spol - dječaci imaju veću vjerojatnost da će imati poremećaje u ponašanju. Nije jasno je li uzrok genetski ili je povezan s iskustvima socijalizacije.
- Gestacija i rađanje - teške trudnoće, prerano rođenje i mala porođajna težina mogu u nekim slučajevima doprinijeti djetetovom problematičnom ponašanju kasnije u životu.
- Temperament - djeca s kojima se teško upravlja, temperamentna ili agresivna stanja od rane dobi imaju veću vjerojatnost da će razviti poremećaje ponašanja kasnije u životu.
- Obiteljski život - poremećaji ponašanja vjerojatniji su u nefunkcionalnim obiteljima. Na primjer, dijete je pod povećanim rizikom u obiteljima u kojima je prisutno nasilje, siromaštvo, loše roditeljske vještine ili zlouporaba droga.
- Poteškoće u učenju - problemi s čitanjem i pisanjem često su povezani s problemima u ponašanju.
- Intelektualni nedostatak - dvostruko je vjerojatnije da djeca s intelektualnim teškoćama imaju poremećaje u ponašanju.

¹ Izvor: <https://www.betterhealth.vic.gov.au/health/healthyliving/behavioural-disorders-in-children?viewAsPdf=true>

4. ISTRAŽIVANJE EMPATIJE, PROSOCIJALNOG PONAŠANJA I TEMPERAMENTA

Empatija ili suosjećanje je temelj intimnosti i bliske veze s ljudima. Nedostatak empatije znači emocionalnu površnost, nemogućnost razvoja i spoznaju vlastitih osjećaja. Empatija, prosocijalno ponašanje i temperament usko su povezani pojmovi koji opisuju individualan obrazac ponašanja svakog djeteta koji je povezan s načinom odgoja djeteta, njegovim roditeljima i okolinom u kojoj odrasta. Stoga svaka karakteristika djeteta, pozitivna ili negativna, utječe na djetetov razvoj i stvaranje pozitivne ili negativne slike o sebi. Biti u mogućnosti prepoznati značajke temperamenta kod sebe, kod naših prijatelja i suradnika, kao i djece, važno je za razumijevanje ponašanja i potreba drugih. To također pomaže roditeljima da usmjeravaju svoje dijete na način koji uvažava i poštuje djetetove individualne razlike i potrebe. Djeca predškolske dobi koja pokazuju spontano, prosocijalno ponašanje (npr. dijeljenje igračaka koje im se sviđaju) sklona su simpatiji i prosocijalnosti u odrasloj dobi.

4.1. Cilj, problemi i hipoteze istraživanja

Cilj istraživanja je ispitati empatiju, prosocijalno ponašanje i temperament djece predškolske dobi.

Obzirom na cilj, definirani su sljedeći problemi i hipoteze.

Prvi problem je ispitati postoje li razlike u empatiji, prosocijalnom ponašanju i temperamentu s obzirom na spol djece predškolske dobi. Pretpostavlja se da će djevojčice imati više bodova na skalama empatije, prosocijalnosti i temperamenta.

Drugi problem je ispitati postoje li razlike u empatiji, prosocijalnom ponašanju i temperamentu s obzirom na dob djece. Pretpostavlja se da će starija djeca imati više bodova na skalama empatije, prosocijalnosti i temperamenta.

Treći problem je ispitati jesu li i na koji način povezani empatija, prosocijalno ponašanje i temperament. Pretpostavlja se da će empatija, prosocijalno ponašanje i temperament biti pozitivno povezani.

4.2. Metode i ispitanici

U svrhu istraživanja sastavljen je anonimni strukturirani anketni upitnik. Upitnik je proveden u predškolskim ustanovama u Viškovu (Rijeka), a ispunjavali su ga roditelji predškolske djece. U istraživanju su korišteni upitnici empatije i prosocijalnog ponašanja te EASI upitnik dječjeg temperamenta. Deskriptivni demografski podatci prikazani su kroz frekvencije i udjele u ukupnom uzorku, a podatci o rezultatima na podljestvicama kroz aritmetičke sredine i standardne devijacije. Ukupni rezultati na podljestvicama formirani su zbrajanjem rezultata na česticama koje sačinjavaju tu podljestvicu. U slučaju EASI upitnika svaka ljestvica sačinjena je od 5 čestica s 4 moguća odgovora, tvoreći mogući raspon bodova od 5 do 20. Na upitniku empatije prosocijalnog ponašanja također su moguća četiri odgovora (nikada, povremeno, često, uvijek). Podljestvica empatije ima 6 pitanja, tvoreći mogući raspon od 6 do 24 boda, podljestvica suradnje sastoji se od 4 pitanja (4 do 16 bodova), podljestvica suradnje od 7 pitanja (7 do 28 bodova) te podljestvica rješavanja konflikta 3 pitanja (3 do 12 bodova). Prikupljeni podatci obrađeni su u SPSS programu (statistički program za društvene znanosti). Svim sudionicima usmeno su objašnjeni cilj i svrha istraživanja. Sudjelovanje svih ispitanika bilo je anonimno i dobrovoljno uz mogućnost odustajanja u bilo kojem trenutku.

4.3. Ispitanici

U istraživanju je sudjelovalo 36 roditelja dječaka (40%) i 54 roditelja djevojčica (60%). Najzastupljenija su djeca u dobi od 6 (40; 44,4%) te 5,5 (35; 38,9%) godina.

Tablica 3. Zastupljenosti spolova i dobi u uzorku

	Frekvencije	Udjeli (%)
Spol		
Dječaci	36	40%
Djevojčice	54	60%
Ukupno	90	100%
Dob (godine)		
3	1	1,1%
4,5	12	13,3%
5,5	35	38,9%
6	40	44,4%
6,5	2	2,2%
Ukupno	90	100%

4.4. Rezultati istraživanja

Prvi problem je ispitivanje postojanja razlika u empatiji, prosocijalnom ponašanju i temperamentu s obzirom na spol djece predškolske dobi. Pretpostavlja se da će djevojčice imati više bodova na skalama empatije, prosocijalnosti i temperamenta.

Tablica 4. Deskriptivna statistika kontinuiranih varijabli podijeljenih po spolu

Zavisna varijabla	Spol	n	M	SD	t	df	p
EMPATIJA	Dječaci	35	16,34	2,84	-1,335	86	0,186
	Djevojčice	53	17,13	2,63			
DRUŠTVENOST	Dječaci	36	9,5	1,34	-1,452	87	0,15
	Djevojčice	53	9,89	1,15			
SURADNJA	Dječaci	36	18,83	3,43	-1,196	88	0,235
	Djevojčice	54	19,74	3,59			
RJEŠAVANJE KONFLIKTA	Dječaci	36	6,61	1,23	0,626	87	0,533
	Djevojčice	53	6,43	1,37			
EMOCIONALNOST (EASI)	Dječaci	36	11,33	1,76	-0,541	88	0,59
	Djevojčice	54	11,54	1,75			
AKTIVNOST (EASI)	Dječaci	36	12,33	2,53	3,005	88	0,003
	Djevojčice	54	10,83	2,17			
SOCIJABILNOST (EASI)	Dječaci	36	13	1,82	-2,643	88	0,1
	Djevojčice	54	13,87	1,3			
IMPULZIVNOST (EASI)	Dječaci	35	9,89	1,64	1,191	87	0,237
	Djevojčice	54	9,37	2,19			

Legenda: n-broj djece u podskupini ili ukupno, M-aritmetička sredina, SD-standardna devijacija, F-iznos Fomjera, df-stupnjevi slobode, p-statistička značajnost analize varijance, t-iznos t-testa

U T-testu u kojemu je ispitana spolna razlika nisu pronađene statistički značajne razlike u izraženosti rezultata na podljestvicama upitnika empatije i prosocijalnog ponašanja. Pronađene su statistički značajne spolne razlike u rezultatima EASI upitnika dječjeg temperamenta na podljestvicama aktivnosti ($t(88) = 3,005$; $p = 0,003$) te socijabilnosti ($t(88) = -2,643$; $p = 0,010$). Dječaci ($M = 12,33$; $SD = 2,53$) su statistički značajno aktivniji od djevojčica ($M = 10,83$; $SD = 2,17$), dok su djevojčice ($M = 13,87$; $SD = 1,30$) statistički značajno socijabilnije od dječaka ($M = 13,00$; $SD = 1,82$).

Drugi problem je ispitivanje razlika u empatiji, prosocijalnom ponašanju i temperamentu s obzirom na dob djece. Pretpostavka je da će starija djeca imati više bodova na skalama empatije, prosocijalnosti i temperamenta.

Tablica 5. Deskriptivna statistika kontinuiranih varijabli podijeljenih po dobi

Zavisna varijabla	Dob	n	M	SD	F	df	p
EMPATIJA	3	1	18	-	1,68	4	0,162
	4,5	11	15,82	2,6			
	5,5	35	16,49	2,78			
	6	39	17,18	2,65			
	6,5	2	20,5	0,71			
DRUŠTVENOST	3	1	8	-	1,588	4	0,185
	4,5	12	9,5	0,8			
	5,5	34	9,5	1,31			
	6	40	10	1,26			
	6,5	2	10,5	0,71			
SURADNJA	3	1	17	-	0,472	4	0,756
	4,5	12	20,33	3,52			
	5,5	35	18,94	3,79			
	6	40	19,53	3,44			
	6,5	2	19,5	0,71			
RJEŠAVANJE KONFLIKTA	3	1	8	-	1,164	4	0,333
	4,5	12	6,08	1,31			
	5,5	34	6,32	1,27			
	6	40	6,75	1,3			
	6,5	2	6,5	2,12			
EMOCIONALNOST (EASI)	3	1	12	-	1,44	4	0,228
	4,5	12	11,58	1,83			
	5,5	35	11,03	1,42			
	6	40	11,68	1,94			
	6,5	2	13,5	0,71			
AKTIVNOST (EASI)	3	1	16	-	1,199	4	0,317
	4,5	12	11,67	2,06			
	5,5	35	11,29	2,48			
	6	40	11,3	2,38			
	6,5	2	13	4,24			
SOCIJABILNOST (EASI)	3	1	11	-	0,653	4	0,627
	4,5	12	13,67	1,23			
	5,5	35	13,54	1,69			
	6	40	13,53	1,58			
	6,5	2	13,5	2,12			
IMPULZIVNOST (EASI)	3	1	11	-	0,523	4	0,719
	4,5	12	9,5	1,83			
	5,5	35	9,29	1,71			
	6	3	9,85	2,29			
	6,5	2	9	2,83			

Provedene jednosmjerne analize varijance nisu pronašle statistički značajne razlike niti na jednoj podljestvici upitnika empatije i prosocijalnog ponašanja te EASI upitnika dječjeg temperamenta. Djeca različite dobi ne razlikuju se statistički značajno po rezultatima ispitivanih ljestvica.

Treći problem je ispitivanje jesu li i na koji način povezani empatija, prosocijalno ponašanje i temperament. Pretpostavlja se da će empatija, prosocijalno ponašanje i temperament biti pozitivno povezani.

Pearsonovim koeficijentima korelacije ispitane su povezanosti među rezultatima različitih podljestvica. Sve podljestvice upitnika empatije i prosocijalnog ponašanja su međusobno statistički značajno umjereno do snažno pozitivno povezane. Najsnažnija je povezanost rezultata podljestvice empatije i suradnje ($r = .537$; $p < .001$).

Na EASI upitniku statistički su značajno pozitivno i snažno povezane podljestvice emocionalnosti i aktivnosti ($r = .435$; $p < .001$). Podljestvica impulzivnosti slabo je i pozitivno povezana s ljestvicama emocionalnosti ($r = .221$; $p < .038$) i aktivnosti ($r = .279$; $p < .008$). Od povezanosti podljestvica na različitim upitnicima, statistički su se značajnima, pozitivno i umjereno izraženima pokazale povezanosti podljestvice socijabilnosti s EASI upitnika s podljestvicama empatije ($r = .470$; $p < .001$), društvenosti ($r = .446$; $p < .001$) i suradnje ($r = .379$; $p < .001$) s upitnika empatije i prosocijalnog ponašanja.

Tablica 6. Pearsonovi koeficijenti korelacije između različitih podljestvica (N ≈ 89)

	Empatija	Društvenost	Suradnja	Konflikt	Emocionalnost	Aktivnost	Socijalnost
1. Empatija							
2. Društvenost	455***						
3. Suradnja	537***	396***					
4. Rješavanje konflikta	477***	365***	348**				
5. Emocionalnost (EASI)	159	104	-174	-036			
6. Aktivnost (EASI)	-046	-036	-051	001	435***		
7. Socijalnost (EASI)	470***	446***	379***	207	-014	-160	
8. Impulzivnost (EASI)	-130	015	-208	-164	221*	279**	-071

Legenda: * p < 05, ** p < 01, *** p < 001

Pearsonovi koeficijenti korelacije između različitih podljestvica u tablici 7. pokazuju da su društvenija djeca više empatična, djeca koja više surađuju su empatičnija i društvenija. Djeca koja su bolja u rješavanju konflikata ujedno su empatičnija, društvenija i spremnija na suradnju te su aktivnija djeca emocionalnija. Izraženija socijalnost kod djece pozitivno je povezana s emocionalnošću i aktivnošću.

4.5. Rasprava

Prvi problem bio je ispitati postoje li razlike u empatiji, prosocijalnom ponašanju i temperamentu s obzirom na spol djece predškolske dobi. Pretpostavljalo se da će djevojčice imati više bodova na skalama empatije, prosocijalnosti i temperamenta, no u dobivenim rezultatima nisu pronađene statistički značajne razlike između dječaka i djevojčica. U EASI upitniku dječjeg temperamenta rezultati pokazuju da su dječaci aktivniji od djevojčica, dok su djevojčice socijabilnije od dječaka, što se može potvrditi i u raznim teorijama.

Drugi problem je bio ispitati postoje li razlike u empatiji, prosocijalnom ponašanju i temperamentu s obzirom na dob djece. Pretpostavljalo se da će starija djeca imati više bodova na skalama empatije, prosocijalnosti i temperamenta, no u dobivenim rezultatima djeca različitih dobi statistički se značajno ne razlikuju. U teorijskim istraživanjima može se potvrditi da djeca predškolske dobi iskazuju empatiju, prosocijalno ponašanje i temperament samo iz različitih pozicija, kao npr. ukoliko mlađe dijete vidi osobu koja plače, ponudit će joj igračku, dok će je starije dijete ipak pokušati utješiti riječima i zagrljajima.

Treći problem je ispitati jesu li i na koji način povezani empatija, prosocijalno ponašanje i temperament. Pretpostavljalo se da će empatija, prosocijalno ponašanje i temperament biti pozitivno povezani. Sve podljestvice upitnika empatije i prosocijalnog ponašanja su međusobno statistički značajno umjereno do snažno pozitivno povezane. Najsnažnija je povezanost rezultata podljestvice empatije i suradnje. Na EASI upitniku statistički su značajno pozitivno i snažno povezane podljestvice emocionalnosti i aktivnosti. Podljestvica impulzivnosti slabo je i pozitivno povezana s ljestvicama emocionalnosti i aktivnosti. Od povezanosti podljestvica na različitim upitnicima, statistički su se značajnima, pozitivno i umjereno izraženima pokazale povezanosti podljestvice socijabilnosti s EASI upitnika s podljestvicama empatije, društvenosti i suradnje s upitnika empatije i prosocijalnog ponašanja.

U teorijskom dijelu izdvojeni su istraživači koji su pokušavali objasniti i definirati pojam empatije, prosocijalnog ponašanja i temperamenta. Javljaju se razne teorije koje upućuju da se empatija i prosocijalno ponašanje razvijaju putem obrasca roditelja, koji svojim pristupom, načinom govora, ponašanjem i iskazivanjem vlastitih emocija stvaraju kod djeteta osjećaj sigurnosti i podlogu za razvijanje osjećaja za druge ljude oko sebe. Kod istraživanja temperamenta teorija pokazuje da kod djece

predškolske dobi temperament nije stabilan te da on varira i dobiva značenja opisa kao lakog i teškog temperamenta.

ZAKLJUČAK

Za razliku od inteligencije i fizičke privlačnosti, koji uvelike ovise o genetici, empatija je vještina koju djeca uče. Najbolji učitelji te vještine su roditelji djece. Prosocijalno ponašanje je ključno za dobrobit djece. Djeca moraju naučiti djelovati na primjeren način, koji je koristan i njima i drugima. U istraživanju koje je provedeno u predškolskim ustanovama dobiveni su rezultati u kojima nisu pronađene statistički značajne razlike između dječaka i djevojčica. Iako se pretpostavljalo da će statistički rezultati kod djevojčica pokazati izraženu veću empatiju, prosocijalno ponašanje i temperament, u dobivenim rezultatima nema razlike. U EASI upitniku dječjeg temperamenta rezultati pokazuju da su dječaci aktivniji od djevojčica, dok su djevojčice socijabilnije od dječaka, a takva se izraženost kod oba spola može potvrditi i u raznim teorijama. Pretpostavljalo se da će starija djeca imati više bodova na skalama empatije, prosocijalnosti i temperamenta, no u dobivenim rezultatima djeca različitih dobi statistički se značajno ne razlikuju. U teoriji se zapravo može vidjeti da sva djeca predškolske dobi izražavaju empatiju, prosocijalno ponašanje i temperament, samo se mlađa djeca ne mogu staviti u poziciju druge osobe, dok se starija djeca mogu staviti u poziciju druge osobe, usporediti sa sobom kada su se tako osjećala. Pretpostavljalo se da će empatija, prosocijalno ponašanje i temperament biti pozitivno povezani. U dobivenim rezultatima, sve podljestvice upitnika empatije i prosocijalnog ponašanja su međusobno statistički značajno umjereno do snažno pozitivno povezane. Najsnažnija je povezanost rezultata podljestvice empatije i suradnje. U najvećem dijelu temperament je urođena kvaliteta djeteta. To je donekle modificirano (osobito u prvim godinama života) njegovim iskustvima i interakcijama s drugim ljudima, okolinom i zdravljem.

LITERATURA

BAUMIND D. (1991). The influence of parenting styles on adolescent competence and substance use. *The Journal of Early Adolescence*. 11:56–95. [Online review]

Dostupno na: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0272431691111004>

BERK E, L. (2015). *Dječja razvojna psihologija*. Zagreb: Naklada Slap

BORNSTEIN, M I SUR. (2008). Mother-child emotional availability in ecological perspective: three countries, two regions, two genders. *Dev Psychol*. 44(3):666-80

dostupno na: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/18473635>

BRAJŠA-ŽGANEC, A. (2003). *Dijete i obitelj, Emocionalni i socijalni razvoj*. Zagreb

BRATANIĆ, M. (2002). *Paradoks odgoja, Studije i esej*. Zagreb

BROWN, E. (2018). Three strategies to promote empathy in children. [Online review]

Dostupno na: <http://theconversation.com/three-strategies-to-promote-empathy-in-children-91967>

BROWNELL A, C. (2013). Early Development of Prosocial Behavior: Current Perspectives. USA: National Institutes of Medicine [Online review] Dostupno na:

<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4306462/>

CROSSER, S (2008). Do you know how i feel? Empathy and young child [Online review] Dostupno na :

http://www.earlychildhoodnews.com/earlychildhood/article_view.aspx?ArticleID=242

DURRANT E,J. (2014). *Pozitivna disciplina u svakodnevnom roditeljstvu: Što i kako je provoditi*. Thailand [Online review] Dostupno na:

<https://nwb.savethechildren.net/sites/nwb.savethechildren.net/files/library/pozitivna-disciplina-roditelji-web.pdf>

EISENBERG, N., I MUSSEN, P. (1989). *The roots of prosocial behavior in children*. Cambridge, UK [Online review] Dostupno na:

<https://www.cambridge.org/core/books/roots-of-prosocial-behavior-in-children/FE11416BE0F4C32135543AEC6DB92933>

GANS, S. (2019). Cognitive vs. Emotional Empathy [Online review] Dostupno na: <https://www.verywellmind.com/cognitive-and-emotional-empathy-4582389>

GUYER, A. I SUR. (2015). Temperament and Parenting Styles in Early Childhood Differentially Influence Neural Response to Peer Evaluation in Adolescence. Journal of Child Psychology 43(5): 863–874.
<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4468038/>

GREENSPAN, S. (2009.) Sjajni klinici. Buševac: Naklada Ostvarenje

HOFFMAN M.L. (2000). Empathy and moral development: Implications for caring and justice. Cambridge University Press; New York [Online review] Dostupno na: <https://psycnet.apa.org/record/2000-03781-000>

HOFFMAN, M.L. (1987). The contribution of empathy to justice and moral judgment. In N. Eisenberg and J. Strayer (Eds.), Empathy and Its Development. New York: Cambridge University Press. Dostupno na: <https://psycnet.apa.org/record/1987-98639-004>

JOHNSON, C., IRONSMITH, M., SNOW, C., I POTEAT, G. (2000). Peer acceptance and social adjustment in preschool and kindergarten. Early Childhood Education Journal, 27 (4) 207-212. Dostupno na: <https://link.springer.com/article/10.1023/B:ECEJ.00000003356.30481.7a>

KRZNARIĆ, R. (2014). Empatija. Zagreb: Planetopija

KRZNARIĆ, R. (2012). Six Habits of Highly Empathic People. Cambridge University [Online review] Dostupno na: https://greatergood.berkeley.edu/article/item/six_habits_of_highly_empathic_people1

KURTNER, I. (2018). How Children Develop Empathy. Psych.Central [Online review] Dostupno na: <https://psychcentral.com/lib/how-children-develop-empathy/>

MARION, M. (2003). Guidance of young children. Columbus, OH: Merrill Prentice Hall. [Online review] Dostupno na: <https://www.pearson.com/us/higher-education/program/Marion-Guidance-of-Young-Children-with-Enhanced-Pearson-e-Text-Access-Card-Package-10th-Edition/PGM1767310.html>

MCGHEE, T. (2014). Understanding the Relation Between Temperament and Behavior [Online review] Dostupno na: <http://www.urbanchildinstitute.org/articles/editorials/understanding-the-relation-between-temperament-and-behavior>

OATLEY, K., JENKINS, J. M. (2003). Razumijevanje emocija. Jastrebarsko: Naklada Slap

PANEPINTO C, J. (2018). Ways for Parents to Promote Prosocial Behavior in Early Childhood. Psych central. [Online review] Dostupno na: <https://psychcentral.com/blog/9-ways-for-parents-to-promote-prosocial-behavior-in-early-childhood/>

RATKA, A. (2018.) Empathy and Development of Affective Skills. American Journal of Pharmaceutical Education Dostupno na: <https://www.ajpe.org/doi/full/10.5688/ajpe7192>

SINCERO M, S. (2012). Why Children Behave like this? [Online review] Dostupno na: <https://explorable.com/childhood-temperament>

STEINBERG L. (2001). We know some things: adolescent-parent relationships in retrospect and prospect. Journal of Research on Adolescence, 11:1–19. [Online review] Dostupno na: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/1532-7795.00001>

https://childdevelopmentinfo.com/childdevelopment/temperament_and_your_child/#qs.vvwik6, 2019.

<https://www.betterhealth.vic.gov.au/health/healthyliving/behavioural-disorders-in-children?viewAsPdf=true>, 2019.

TABLICE I SLIKE

Tablica 1. Razlike između kognitivne i emocionalne empatije.....	8
Tablica 2. Temperamentne osobine djeteta.....	19
Tablica 3. Zastupljenosti spolova i dobi u uzorku.....	26
Tablica 4. Deskriptivna statistika kontinuiranih varijalbi podijeljenjih po spolu.....	27
Tablica 5. Deskriptivna statistika kontinuiranih varijalbi podijeljenjih po dobi.....	28
Tablica 6. Pearsonovi koeficijenti korelacije između različitih podljestvica (N=89)...	30

SAŽETAK

Empatija je jedna od najljepših ljudskih osobina. Ona je temelj svih ponašanja koje povezujemo s “dobrotom” te je izvor suosjećanja, altruizma, požrtvornosti i milosrđa. S druge strane, manjak empatije temelj je većine destruktivnih i nasilnih ponašanja, odnosno svega što povezujemo sa “zlom”. Kako bi se osoba mogla ponašati prosocijalno, prethodno treba imati razvijene dvije sposobnosti: zauzimanje tuđeg stajališta (sagledavanje neke situacije očima druge osobe) i empatiju (doživljavanje emocija koje osjeća druga osoba). Između druge i treće godine počinje se javljati empatija za osjećaje drugih. U dobivenim rezultatima istraživanja empatije, prosocijalnog ponašanja i temperamenta nisu pronađene statistički značajne razlike između dječaka i djevojčica. U EASI upitniku dječjeg temperamenta rezultati pokazuju da su dječaci aktivniji od djevojčica, dok su djevojčice socijabilnije od dječaka. Pretpostavljalo se da će starija djeca imati više bodova na skalama empatije, prosocijalnosti i temperamenta, no u dobivenim rezultatima djeca različitih dobi statistički se značajno ne razlikuju. Sve podljestvice upitnika empatije i prosocijalnog ponašanja su međusobno statistički značajno umjereno do snažno pozitivno povezane. Najsnažnija je povezanost rezultata podljestvice empatije i suradnje.

Ključne riječi: empatija, prosocijalno ponašanje, temperament, djeca predškolske dobi

SUMMARY

Empathy is one of the most beautiful human traits. It is the basis of all behaviors that we associate with "goodness" and is the source of compassion, altruism, sacrifice and mercy. On the other hand, lack of empathy is the basis of most destructive and violent behaviors, that is, everything we associate with "evil". In order for a person to behave pro-socially, one must first have developed two abilities: taking a different perspective (seeing a situation through the eyes of another person) and empathy (experiencing emotions felt by another person). Between the second and third years, empathy for the feelings of others begins to emerge. No statistically significant differences were found between boys and girls in the results of the study of empathy, prosocial behavior and temperament. In the EASI Child Temperament Questionnaire, the results show that boys are more active than girls, while girls are more social than boys. It was assumed that older children would score more on the empathy, prosociality, and temperament scales, but statistically, children of different ages did not differ significantly in the results obtained. All subscales of the empathy and prosocial behavior questionnaires were statistically significantly moderate to strongly positive. The strongest link was found between the results of the empathy and cooperation sublevel.

Keywords: empathy, prosocial behavior, temperament, preschool children